

V.

Czeglédi István származása és családi viszonyai.

Felolvastatott Pápán, a Társaság 1897. évi közgyűlésén.

A magyar protestáns egyházi irodalom fénykora a XVII. század hét első évtizedére esik. Szenczi Molnár Albert, Alvinczi Péter. Melotai Nyilas István, Gelei Katona István. Medgyesi Pál. Czeglédi István és Komáromi Csipkés György egytől-egyig oly nagy alakok, kikhez hasonlókat, úgy az utánok következő két századból, mint a reformáció századából, csak nagyon szórványosan mutathat fel irodalmunk. Akár munkáik nagy számát és belbecsét, akár alapos tudományukat és fáradhatatlan tevékenységüket, pihenést nem ismerő lázas buzgalmat; akár végre azon kedvezőtlen körülményeket tekintsük, melyekkel küzdeniök és harcolniök kellett: mély tisztelettel kell meghajolnunk emlékek előtt s egyúttal őszintén be kell ismernünk, hogy mi, a késő nemzedék gyermekei, sokkal kedvezőbb viszonyok közt is messze elmaradtunk tőlük; nem teszünk annyit egyházi irodalmunk érdekében, a mennyit ők tettek; nem, még annyit sem, a mennyit megtehettünk.

Ezen dicsőemlékű magyar protestáns egyházi atyák életének megírása, érdemeik és munkálkodásuk kellő méltatása, legnagyobb részben még a jövő feladata. Saját egyházi köreinkben ugyan mindig kellő tisztelet és kegyelet vette őket körül; sőt ma már a hazai irodalomtörténet mezején is — két hosszú század után — kezdik elfoglalni azon helyet, honnan sokáig méltatlanul leszorítá őket az elfogultság; ma már nem egyházi, de nagytekintélyű hazai irodalomtörténeti munkában¹ is megcsendül az igazságszolgáltatás bátor hangja, mely Alvinczi Pétert, a nagyemlékű kassai magyar papot, a protestáns unio őszinte barátját s hazánkban egyedüli megvalósítóját, a biboros Pázmánynyal szemben, minden tekintetben méltó irodalmi

¹ A magyar irodalom története. Szerk. Beöthy Zsolt, kiadja az Athenaeum. Budapest. 1896. I. k. 258—260.

ellenfélnek nyilvánítja: mindazonáltal sok és nagy az a teendő, mely e téren épen reánk, a magyar protestáns egyházi irodalom szerény munkásaira s így Társaságunkra is várakozik. *Nekünk még ezentúl kell felépíteni egyházunk irodalomtörténetének Pantheonát!*

Ehhez a szent munkához, ehhez a nagy épülethez kívánok én is egy porszemmel járulni, midőn a jelen ünnepélyes alkalommal, a rendelkezésre álló idő korlátai közt *Czeglédi Istvánról* emlékezem meg.

A felsorolt hét nagy író közül épen Czeglédi az, kinek életéről legtöbbet tudunk. Az egykorú források: Köleséri Sámuel által írott életrajza¹ s a szenvedéséről és haláláról szóló hosszas versezet² alapján, irodalmunknak oly kitünőségei, mint Szilágyi Sándor,³ Szilágyi István⁴ és Thaly Kálmán⁵ nagyobb méretekben ismertették és méltatták Czeglédi életét és irodalmi érdemeit, melyek ez alapon a legújabb irodalomtörténeti művekben is kellő méltánylatra találnak. Ily körülmények közt nem lehet most feladatomban, de az idő sem engedné meg, hogy Czeglédi Istvánnak egész életét és működését, akár általános körvonalakban, akár minden részletére kiterjeszkedve ismertessem és rajzoljam; én a jelen alkalommal csupán *az ő származásáról és családi viszonyairól* óhajtok értekezni, mivel eddigi életírói ezen kérdésekre súlyt nem fektetvén, még az előtök fekvő nagyfontosságú adatokat sem értékesítették kellőleg.

Czeglédi István legelső és egykorú életírója, az idősebb Köleséri Sámuel, pap- és írotársa, tisztelő barátja volt, majd mostoha fia is lett Czeglédinek, a mennyiben ez, a Köleséri özvegy édes anyját vette el feleségül. Ez a közeli családi viszony magyarázza meg, hogy Czeglédi halála után, az ő legutolsó és legértékesebb munkájának, a „Sion várának“,

¹ A néhai dicséretes emlékezetű, Christus hasznos szolgájának, a kassai reform. ecclesia hűséges angyalának, idvezült Czeglédi Istvánnak, életének és halálának rövid leírása. 4-rét 8 számozatlan lap, Czeglédi «Sion Vára» (Sárospatak—Kolozsvár 1675). című munkájával kapcsolatban, az ajánlás és előbeszéd után.

² A Jézus Krisztus hű tanubizonyosságának, nagyhirű s nevű Czeglédi Istvánnak . . . életbeli sok szenvedéséről . . . és boldog kimúlásáról . . . iratott «Siralmas Versek». 8-rét 16. lap. Lőcse 1710. Újabb kiadás 1760. Közölve Thaly Kálmán által. (Adalékok a Thököly és Rákóczi kor irodalomtörténetéhez. I. 18—30 l.)

³ Prot. Egyh. és Isk. Lap. 1860. évf. 537—558 l. Új Magyar Múzeum 1859. I. 49—50 l.

⁴ Új Magyar Múzeum. 1860. I. 89—96 l.

⁵ Id. mű I. 15—18. l.

a vallási üldözések miatt félbemaradt kiadását¹ Köleséri fejezte be, s ugyanő írta meg és csatolta e munkához a megboldogult szerző életrajzát, „hogy a posteritas megtudja, kicsoda és minemű hasznos edénye lett légyen Istennek idvezült Czeglédi István, jóllehet az ő megbecsülhetetlen sok szép munkái ezt eléggé megmutatják; mindazonáltal azokon kívül is méltónak ítélttem lenni (más tudós nemzeteknek dicséretes szokása szerént) életének és halálának rövid summáját (a menyire én végére mehettem s nagy részének szemmel látott tanuja is voltam) jó lelkiismerettel leírni s örök emlékezetben hagyni; annyival is inkább, hogy a mi nemzetünknek nagy restsége és gondviseletlensége miatt, sok tudós embereinknek érdemes szép híre, neve, haló földökkel (így! *porukkal* helyett) együtt temettetik a sírba“. Köleséri tehát nemcsak a kegyelet melegével, de nagy részt a szemtanu közvetlenségével és hitelességével rajzolja Czeglédi életét, melyre nézve munkáját elsőrangú forrásnak tekinthetjük.

Köleséri szerint Czeglédi István 1620. november 19-én született. „Édes atyja volt öreg Czeglédi István, szép tisztos ősz öreg ember, a matócsi, misztótújfalusi, tarpai s több ekklezsiáknak is successive dicséretes tanítója; ki noha akadémiákban nem tanult volt ugyan, de a mint manuscriptumból kitetszik, igen szép tudományú ember volt. Annak is atyja prédikátor volt, *sőt mint idvezült Czeglédi István sokszor mondotta: tized ízig a Czeglédi házból származottakat felvihetni, a kik egymásután következő, mind egyházi szolgák voltak*“. Én ezen igen fontos nyilatkozatot másképen magyarázni nem tudom, mint hogy Czeglédi Istvánnak kilencz egyenes elődje, *egymásután következő, papi hivatalt viselt*;² vagyis ez adat

¹ Czeglédi «Sion Vára» a legnagyobb (83 ív) legalaposabb es legrendszerezesebb polemika azon művek között, melyeket magyar elme a róm. katholicismus ellen létrehozott. Pázmány híres Kalauzának ez a legméltóbb ellenfele. Czeglédi lázas buzgalommal és nagy ambícióval éveken át dolgozott rajta; már 1666-ban írja, hogy «minden materiája kész a Sion Várának, hogy abból már egyszer rontassatok meg. Már csak az egy felrakás hja». Nyomtatása valószínűleg 1670-ben kezdődött Sárospatakon; midőn pedig innen 1671 október 20-án a református tanárok és tanulók kiűzetek, a nyomda működése is, természetesen megszakadt. A nagy munka kinyomtatása Kolozsvárrt fejeztetett be; itt nyomták a 67—83, Sárospatakon az 1—66 íveket.

² Czeglédi születésétől kilencz nemzedéket vagyis 270 évet számítva visszafelé, az 1350-ik évet nyerjük. Körülbelől eddig nyulik fel a Czeglédi család emlékezte. A debreczeni főiskola anyakönyvében úgy a Czeglédi István, mint a fia Pál neve mellett is ott van a P. (Stephanus P. Czeglédi Paulus P. Czeglédi), a mi bizonyára a Pap-nak vagy Pastoris-nak rövidítése. Ez is családi tradíció mellett bizonyít. Czeglédi István különben, tudomásom

csalhatatlan bizonyítékul szolgál szerintem azon állítás mellett, hogy Magyarországon a coelibatus kizárólagos és feltétlen érvényességre egészen Pázmány Péter koráig nem juthatott; a mint egy másik adat is bizonyítja, hogy Erdélyben, Csikban, egész I. Rákóczi György koráig voltak törvényes házasságban élő róm. kath. papok¹

Aligha csalódom. ha azt a Czeglédi Istvánt, ki a krakkai egyetemen tanult s ugyanott 1502. baccalaureátussá lett,² ezen Czeglédiek közül valónak s épen a mi Istvánunk szépapjának tartom. Családjukban az István név, úgy látszik. nemzedékről-nemzedékre szerepelt; apja, szépapja és maga mind ezt a nevet viselik, sőt első fia is István névre kereszteltetett, de emberkort nem ért.

Czeglédink édesatyja a matolcsi, misztótfalusi, tarpai, tiszta-újhelyi,³ viski,⁴ técsői,⁵ s talán még más egyházakban is lelkészkedett.⁶ Ez adatok alapján kell nyomozódnunk Czeglédi születéshele felől, a mit Köleséri elmulasztott meg-

szerint, egyetlen egyszer használta még nevében a P. betűt; 1670-ben kijött művének (Dágon ledülése) címlapján, rövidítve így írja nevét: S. A. P. C. vagyis Stephanus Pastoris Czeglédi. (Az A. jelentését nem tudom megfejteni). Máskor mindig csak Czeglédi Istvánnak írja magát P. nélkül.

¹ Komáromy András közleménye a Magyar Hírlap 1896. évf. valamelyik számában.

² Szilády Áron Régi Magyar Költők Tára II. 371. l.

³ Fejes István. A sátoralja-újhelyi ev ref. egyház történetében, a 60 lapon sátoralja-újhelyi főpásztornak mondja Czeglédi Istvánt, azon az alapon, mert Zemplén vármegye levéltárában, bizonyos iratban (Stephanus Czeglédi, concionator oppidi Ujhely) említetik 1625-ből. Mivel azonban én a Czeglédi István sátoralja-újhelyi papságáról sem a zempléni egyházmegye jegyzőkönyveinek igen pontos registrumában, sem Kölesérinél, egyetlen szó- említést nem találtam: azt kell hinnem, hogy Czeglédi István 1625-ben nem sátoralja-újhelyi, de tiszta-újhelyi pap volt, mert többi ismert szolgálati helyei különben is erre mutatnak. Igaz, hogy Tisza-Ujhely nem volt oppidium soha; de az ilyen tévedés a régi időkben is megtörtént.

⁴ Szabó K. Hellebrandt. Régi m. könyvtár III. k. I. rész 1655. sz. Czeglédi 1645. Leydában megjelent dissertatióját egyebek közt atyjának is, ki ekkor viski lelkész, ajánlja.

⁵ Az 1646. szatmárnémeti nemzeti zsinaton jelen volt Czeglédi István técsői lelkész, valamint Czeglédi Sebestyén benei (Bereg) lelkész. (Lampe-Ember 422. l.) Ha a térképre tekintünk, igen valószínűvé lesz előttünk Czeglédi István papi vándorlása Matolcs—Misztótfalu—Tarpa—Tisza-Ujhelyen át Viskig és Técsőig. Ne felejtjük még azt sem, hogy a mi Czeglédink Nagy-Bányán lakozó Csehi János sógoráról emlékezik. (Prot. Egyh. és Isk. Lap 1888: 824. lap).

⁶ Azt a Czeglédi Istvánt, ki Debreczen város jegyzőkönyveiben 1645. mint szatmári lelkész jő elő s 1646-ban feleségének Kecsei Katalinnak debreczeni házrészét eladja, a fentebbiek folytán a mi Czeglédink atyjának nem tarthatom. (Debr. Prot. Lap. 1897: 47. l.)

említeni. Igaz, hogy néhány újabbkori és legújabb lexikonban¹ azt olvassuk, hogy Czeglédi István az abaujmegyei Perényben született, azonban ez adat hitelessége iránt erős kétségeim vannak. Kölesérinél a Czeglédi atyjának szolgálati helyei közül csak Matolcs.² Misztótfalu és Tarpa vannak megnevezve; nagyon hihető tehát, hogy lelkeszi hivatalát ezen községek valamelyikében kezdte meg s fia is itt született; a róla ismert másik két adat is a tiszántúli részekre utal; végre maga a mi Czeglédink is „öreg diákságra“ először Váradra, azután Debreczenbe, végre Sárospatakra ment; mindezek alapján én mindaddig tiszántúli és pedig valószínűleg szatmármegyei születésűnek tartom Czeglédit, míg az abaujmegyei Perény mellett kétségtelen egykorú adat nem fog tanuskodni.

Czeglédi születését Köleséri s utána minden író 1620. november 19-re teszi. De ezt a hitelesnek látszó s eddig általánosan elfogadott adatot megdönti egy még hitelesebb adat, magának Czeglédinek saját nyilatkozata. Ő ugyanis „Idős Noe becsületeit oltalmazó Japhetke“ című munkájában, mely minden kétséget kizárólag 1664-ben készült és jelent meg,³ az a2. lapon ezt mondja: „*én már 46 esztendő-t töltök*“, mely nyilatkozat tehát nem 1620-ra, de 1618-ra mutat; ennél fogva ez utóbbi évet kell Czeglédi születési évének tartanunk.⁴

¹ Bod Péter (Magyar Athenas) Szilágyi Sándor és István, Thaly Kálmán, Rácz Károly (A pozsonyi vértörvényszék áldozatai, első kiadás 13. l.) nem szólnak Czeglédi születéséről. Legelőször Ferenczi—Danielik (1858.) művében említetik Perény, azonban a forrás megnevezése nélkül. Innen vehették át aztán ez adatot Moenich—Vutkovich, Szinnyey József (Magyar írók élete és művei), a Pallas és a Zoványi szerkesztette Teológiai Ismeretek Tára.

² Kiss Kálmán A szatmári reform. egyházmegye történetében (595 l.) határozottan 1620-ra teszi Cz. I. matolcsi papságát. De ez nem biztos adat, csak Széles Andrásnak a Köleséri életrajzából csinált kombinációja (Czeglédi 1620-ban született, atyja először matolcsi pap volt, ergo 1620-ban volt itt). Nem lehetetlen, de nem is bizonyos.

³ Ezen munkán nincs ugyan kitéve az esztendő, de mivel több egykorú adatról bizonyos, hogy Sámbar jezsuitának a Jáfetkére írott válasza (Orvosló, Ispotály) 1664-ben jelent meg, minden kétségen felül áll, hogy a Jáfetkének is, mely Sámbarnak „Egy vén bial orrára való karika“ című műve ellen (melyen már rajta van az 1664. évszám) íratott — 1664-ben kellett megjelenni. (Idevonatkozólag v. ö. Szabó Károly Régi Magyar Könyvtár I. kötet 1013., 1018., 1019. számait és Pósházi János „A három kérdésre való summás választételre tett feleletnek megrázogatása“ (1666) című munkájának 55., 56. lapjait.)

⁴ Ha valaki azt vetné ellen: hátha sajtóhiba Cz. művében a 46. sz., egyszerűen csak azt felelem, hogy oly esetekben bajos feltenni a sajtóhiba megmaradását, midőn az író saját művében szól a maga életkoráról. Különben Komáromi Csipkés Györgynél tökéletesen az az eset volt, mint Czeglédinél; amannak születési évét minden munka 1630-ra tette, míg Szinyei

A Czeglédi származására és születésére vonatkozó kérdések ilyenén megvilágítása után, vessünk még egy futó pillantást az ő családi viszonyaira is, melyekről eddig — szintén Köleséri után — csak annyit tudunk, hogy még kassai rektor korában, tehát 1648-ban megházasodott s a tállyai papságot már mint nős ember foglalta el. Feleségében „ritka hűségű hitestársat“ nyert, ki fogságra vetett s Pozsony felé hurczolt férjét híven elkísérte s halálra vált édes urának szemét a nagyszombati mezőn befogta.

Többet mond Czeglédi nejről a már említett egykorú szép költemény, mely Thaly Kálmán szerint is „egyik legértékesebb darabja akkori vallásos költészetünknek“. Ezen „Siralmas versek“ 39-ik strophája szerint, a haldokló Czeglédi így bucsúzik hű feleségétől:

«Mondd meg ágyékodból származott rajodnak,
Tokaj városának egyik angyalának,
Hogy viselje gondját Czeglédi Páloznak,
Ott hagyom atyjának, téged meg anyjának».

E versszakot másképp érteni nem lehet, mint hogy a Czeglédiné első házasságból származott fia, Tokaj városának egyik angyala, vagyis papja volt. Ez a tokaji pap pedig senki más, mint *idősb Köleséri Sámuel*, ki 1657—1659. váradi tanár. 1666-ban még szendrői,¹ 1669-ben már tokaji² lelkipásztor, 1671 végén pedig Debreczenbe menekül,³ s itt lelkészkedik 1683. július 16-án bekövetkezett haláláig.⁴

Ő Czeglédit „édes anyja helyett való szerelmes lelki atyjának“ nevezi, kit „atyja helyett tisztelt nagy méltán“; magát pedig Czeglédi „hű fiának“ mondja,⁵ az ő élete és szenvedése „nagy részének szemmel látott tanuja volt“; a

Gerzson ki nem mutatta, hogy K. Cs. Gy. 1628-ban született. (Révész: Figyelmező, 1875. évf. 76. lap)

¹ Szabó Károly, Rmkt. I. 1038. sz.

² Felvinczi Sándor: Disputationes Theologicae (Leyden, 1669.) I-ső füzeté, a többek közt K. S. tokaji lelkésznek van ajánlva.

³ Szabó Károly, Rmkt. I. 1128. sz.

⁴ E napról a következő bejegyzés van Debreczen város jegyzőkönyvében: „R. Sam. Köleséri, exactus in sacro ministerio heic Debrecini fideliter 12 annis. aetatis 50-mo anno, mortuus est.“ Ez adat is azt bizonyítja, hogy K. már 1671 végén Debreczenben volt.

⁵ A Sion várához a következők írtak az akkori szokás szerint üdvözlő és ajánló verseket: Nógrádi Mátyás superintendens, Komáromi Csipkés György, Keresztúri S. Bálint, id. Köleséri Sámuel, Pósa-házi János, Kabai Bodor Gellért, Martonfalvi György, Felvinczi Sándor, Szilágyi Márton, Czeglédi Pál, ifj. Köleséri Sámuel (ki ekkor még 12 éves sem volt). Az idézett kitételek id. K. S. verséből valók.

haldokló Czeglédi ő reá bízta legnagyobb munkájának, a „Sion Varának“ kibocsátását, mely szent hagyománynak Köleséri — mint láttuk — híven meg is felelt s az 1675-ben megjelent munka elébe Czeglédi életrajzát is megírta.

Ennyi adat, azt hiszem, tökéletesen elegendő azon állítás bebizonyítására, hogy Czeglédi felesége a Köleséri özvegyiségre jutott édes anyja volt. De ha valaki talán még több bizonyítékot is kívánna,¹ azonnal felmutathatom a kassai ref. egyház levéltárában levő 1684. évi számadást, melynek egyik pontjában „*Czeglédiné asszonyom successora. Kölesériné asszonyom*“ említetik. Ezen adatból az is kitűnik, hogy Czeglédiné 1684-ben már nem élt.²

Czeglédiéknek Kassán, a csodamódra fenmaradt akkori anyakönyvek³ szerint, két gyermekök született. Az első, ki gyermekkorában meghalt, 1656. május 22-én István névre kereszteltetett; a második 1659. ápril. 15-én a szent kereszttségben Pál nevet nyert. Ez a „Palkó“ az, kit Czeglédi 1664-ben „egyetlen kedves fiának“ mond.⁴

¹ Kérdésbe tehetné ugyanis valaki: nem volt-e nagy korkülönbség Czeglédi és felesége közt. Azt felelhetem, hogy nem; minden valószínűség szerint egykorúak voltak. Köleséri Sámuel ugyanis 1634-ben született, ha édes anyját ekkor 18 vagy 19 évesnek vesszük, ennek születési évül 1616 vagy 1617 jő ki

² Érdekesnek tartom megemlíteni, hogy id. Köleséri egyik leánya, Sára, Komáromi Csipkés György fiának, K. György bihari alispánnak és debreczeni bírónak felesége lett. Ekkép a három nagy papnak és jeles írónak (Czeglédi, K. Csipkés és Köleséri) családjai közel rokoni egybeköttetésbe jöttek egymással.

³ A kassai ref. egyház keresztelési anyakönyvei 1651. aug. 19-től 1664. december 1-ig, némely évekről két példányban is megvannak, az 1663. évi azonban, májustól decemberig hiányzik. 1653. ápril. 22-én még Regéczi András jő elő, mint keresztapa, július 10-én azonban már Czeglédi, ki ez év Szent-György napja után jött Kassára, Regéczi helyébe. Ez időben igen gyakran hívták az egyháztagok a papot és papnét komácul; Czeglédi és felesége, külön és együtt, 10 év alatt mintegy 50-szer említettnek a keresztapák és keresztanyák közt. Érdekesnek tartom megjegyezni, hogy két évig csakis maga Czeglédi István jő elő a keresztapák közt; Czeglédiné asszonyom pedig 1655. márczius 24-én említetik legelőször. Foknak, Czeglédi Pálnak születése ekkép van bevezetve: „Die 15. Aprilis (1659.) Czeglédi István uramnak kereszteltenek egy fiát Pálnak; keresztatyák voltak ezek: Kállai Mihály, Gyarmathi János, Püspöki István Fekete Miklós. Keresztanyák ezek voltak: Barna Ferenczné, Udvarhelyi Györgyné“. Az édesanya nevét ez anyakönyv soha sem említi. Törvénytelen születést az egész 13 év alatt nem találhatni!

⁴ Idős Noe becsületit oltalmazó Japhetke. Azaz: édes atyja becsületlenítéseért oly kikelő szerelmes gyermek, ki, elszaggathatatlan s megoszolhatatlan palástokkal takarja be, nevelő kedves atyjának, osintalan Chamtul feltakart mezítelenségét. Neve a gyermeknek Czeglédi Palkó, idős Czeglédi Istvánnak egyetlen egy kedves fia. (Szabó K. Rmkt. I. 1013. sz.)

A korán árvaságra jutott fiú anyjával együtt Debreczenbe, Kölesériékhez menekült, ott subscribált 1675 június 10-én, s édes atyjának ez évben megjelent posthumus műve, a „Sion vára“ mellé. aránylag sikerültnek mondható 15 strófás verset írt.¹ Mint „jóindulatú s promotióra érdemes ifjút“ Teleki Mihály Apafi fejedelem nejének, Bornemisza Annának pártfogásába ajánlja,² s valószínűleg e kegyes fejedelemaszony bőkezű segélyével járta be Leydát, Utrechtet és Franquerát,³ mely utóbbi helyen egy disputációja nyomtatásban is megjelent. Visszatérve a hazába, 1686. szeptember 18-án a diószegi papságra ordináltatik, 1698—1710 érmelléki esperes,⁴ 1711-től 1729-ig, haláláig debreczeni lelkész. Özvegye 1729 június 4-én halt meg Debreczenben, nevét azonban a halotti anyakönyv nem említi.⁵ Egyenes utódaik, a nagy Czeglédi István maradékai, bizonyára ma is élnek a debreczeni és környékbeli nagyszámú Czeglédiekben.

Szellemi utódai pedig mi vagyunk Czeglédi Istvánnak, magyar protestáns egyházi írók és lelkipásztorok. Vajha az ő benne volt léleknek kettős mértéke lenne mirajtunk, hogy az ő leesett palástjával — miként egykor Elizeus — mi is megüthessük az újra háborgó nagy vizet, hogy váljék kétfelé! Nehéz dolgot kérünk, de ha meglátandjuk a tőlünk elragadtatott Illyést, meglészen, a mit kérünk; ha pedig nem látandjuk, nem leszen meg. (II. Kir 2 : 9—14.)

Révész Kálmán.

¹ Édes atyját kesergő fiú: néhai boldog emlékezetű Cz. Istvánnak árva fia, Czeglédi Pál.

² 1678 november 5. Irodalomtörtén. Közl. III. évf. 105. l.

³ Tört. Tár 1886. 796. lap. Prot. egyh. és isk. lap 1888: 601. l.

⁴ Adalékok a tiszántúli ev. reformált egyházkerület történetéhez. Első füzet. Az 1568—1765. terjedő legrégebbi jegyzőkönyvből. A regesztákat készítette Révész Imre, kiadta Tóth Sámuel. 63., 76., 77. l.

⁵ Balogh Ferencz szives közlése a debreczeni reform. egyház anyakönyveiből.